

ОЦІНКА ІНТЕНСИВНОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКАХ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Проблема дослідження конкурентного середовища, конкурентної ситуації, що склалася на певну дату, зокрема інтенсивності конкуренції на ринку не є новою в економічній літературі. Найбільш популярними показниками оцінки інтенсивності конкуренції являються трьох- та чотирихдольний індекс концентрації, індекс Герфіндала-Гіршмана та їх модифікації, проте, у зв'язку з тим, що до сих пір немає єдиної універсальної методики оцінки використовують й інші показники, наприклад, індекс Розенблюта, індекс Лернера, коефіцієнт Джині і т.д.

Козаченко В.Г. та Попов К.П., застосувавши один із традиційних коефіцієнтів інтенсивності конкуренції коефіцієнт варіації та отримавши в результаті від'ємні значення, розробили власні удосконалений, скоригований та модифікований коефіцієнти інтенсивності конкуренції для ринку з одним домінуючим підприємством-конкурентом з допомогою апроксимації точок [2, с. 83-85]. Однак даний показник не є універсальним і для оцінки інтенсивності конкуренції на ринку тих чи інших товарів (послуг) необхідно вводити відповідні зміни у його розрахунок. Гончарук Т.І. та Фурс І.М. [1, 5] пропонують застосовувати узагальнюючий показник інтенсивності конкуренції, який враховує більшу кількість факторів конкурентної боротьби: рентабельність ринку, частки конкурентів ринку та темпи зростання обсягу продаж [1, с. 141; 5, с. 280-282].

На думку Савчука С.І. [3, 4], такий підхід не є досконалим, оскільки на фактичні значення цих показників впливає не тільки система конкурентних відносин, а й інші фактори конкурентного середовища [3, с.65; 4, с.128]. Тому необхідно, в першу чергу, визначити силу конкурентного тиску на підприємство зі сторони конкурентів певного ринку, збудувавши моделі формування фактичного прибутку і максимально можливого прибутку підприємства.

Аналіз останніх публікацій показав, що методи оцінки інтенсивності конкуренції висвітлені досить ґрунтовно та повно, проте її дослідження на регіональних ринках курортно-рекреаційних послуг до сих пір не проводились. Таким чином, дана проблема в достатній мірі не розкрита, що і зумовило вибір об'єкта дослідження. Мета роботи – оцінка конкуренції в курортно-рекреаційній сфері АР Крим. Для досягнення поставленої мети необхідно уточнити методику оцінки інтенсивності конкуренції на регіональних ринках курортно-рекреаційних послуг та апробувати її, виявивши позитивні та негативні характеристики концентрації ринку та інтенсивності конкуренції в різних регіонах півострова.

З розвитком ринкових відносин в усіх сферах економіки України та її регіонів змінюються механізми конкурентної боротьби, стають більш жорсткими умови функціонування, зокрема для малих та середніх форм господарювання, що безпосередньо впливає на рівень інтенсивності конкуренції та конкурентні відносини між суперниками. В більшості випадків інтенсивність конкуренції оцінюють з допомогою чотирихдольного індексу концентрації та індексу Герфіндала-Гіршмана, оскільки їхній алгоритм розрахунку є найбільш простим [1, с.140].

$$CR4 = \sum_{i=1}^4 D_i, \quad (1)$$

$$IHH = \sum_{k=1}^n D_k^2, \quad (2)$$

де D_1 – доля підприємства, що входить в четвірку лідерів за виручкою від реалізації послуг; D_k – доля виручки від реалізації підприємства, функціонуючого на даному ринку, в загальному обсязі; n – кількість підприємств, що функціонують в рамках даного ринку.

Проте, оцінюючи рівень інтенсивності конкуренції в курортно-рекреаційній сфері Криму, необхідно застосовувати традиційні показники з урахування специфіки об'єкта дослідження. Так, нами було розраховано чотирихдольний індекс концентрації та індекс Герфіндала-Гіршмана на основі таких показників як виручка від реалізації курортно-оздоровчих закладів, прибуток та кількість проведених відпочивальниками (вітчизняними та іноземними) ліжко-днів. На нашу думку, саме ці показники найбільш повно характеризують фінансово-господарську діяльність курортно-оздоровчих закладів (табл. 1).

В цілому в сфері курортно-рекреаційних послуг рівень інтенсивності конкуренції являється досить високим, оскільки протягом останніх трьох років чотирихдольні індекси концентрації ($CR4_{\text{в}}$, $CR4_{\text{л/д}}$, $CR4_{\text{п}}$) не перевищують 45%, а індекси Герфіндала-Гіршмана ($IHH_{\text{в}}$, $IHH_{\text{л/д}}$, $IHH_{\text{п}}$) менше 1000.

Таблиця 1. Інтенсивність конкуренції в курортно-рекреаційній сфері Криму, 2003-2005 рр.

Найменування показників	2003р.	2004р.	2005р.	Темп приросту, %	Відхилення
Виручка від реалізації, тис. грн.	980496,45	1293090,94	1539621,58	57,02	559125,13
CR4 _в , в долях од.*	0,110	0,141	0,127		0,017
ІНН _в	88,73	114,21	99,11	11,70	10,38
Рентабельність ринку, Ур	0,960	0,950	0,959		-0,001
Кількість проведених ліжко-днів, л/д	13247119	14756437	15013935	13,34	1766816
CR4 _{л/д} , в долях од.**	0,083	0,079	0,090		0,007
ІНН _{л/д}	62,25	60,12	66,58		4,33
Прибуток, тис. грн.	39172,08	64137,71	62839,87	60,42	23667,79
CR4 _п , в долях од.***	0,227	0,372	0,366		0,14
ІНН _п	246,34	764,11	599,60		353,26

* CR4_в та ІНН_в – відповідно чотирихвильний індекс концентрації та індекс Герфіндала-Гіршмана, розраховані на основі даних закладів про виручку від реалізації;

** CR4_{л/д} та ІНН_{л/д} – відповідно чотирихвильний індекс концентрації та індекс Герфіндала-Гіршмана, розраховані на основі даних закладів про кількість проведених відпочивальниками ліжко-днів;

*** CR4_п та ІНН_п – відповідно чотирихвильний індекс концентрації та індекс Герфіндала-Гіршмана, розраховані на основі даних закладів про прибуток.

Найвищі значення цих індексів спостерігаємо, в основному, в 2004 р., зокрема CR4_п – 37,2%, а ІНН_п – 764, що не перевищує вказаного вище рівня. Такий скачок в 2004 р. пов'язаний з укріпленням позицій одного із санаторіїв м. Ялти, різким збільшенням виручки від реалізації та, відповідно, прибутку. Отримуючи 25,5% від загальної суми прибутку на ринку курортно-рекреаційних послуг Криму, даний ялтинський санаторій зі значним відривом обійшов своїх прямих конкурентів – теж санаторіїв, розташованих в мм. Алушті, Євпаторії та Ялті.

В 2005 р. значення CR4_п та ІНН_п дещо знизились (36,6% та 600 відповідно), що пов'язано зі зменшенням прибутку санаторію-лідера на 18,5% порівняно з 2004 р., з появленням нових санаторно-курортних підприємств в четвірці лідерів та перерозподілом, таким чином, сфер впливу на даному ринку. Таким чином, ринок курортно-рекреаційних послуг Криму можна охарактеризувати як демонополізований зі слабкою ступеню концентрації. Проте на регіональних ринках курортно-рекреаційних послуг ситуація склалась дещо інакше: значення чотирихвильних індексів концентрації та індексів Герфіндала-Гіршмана значно вищі, ніж, в цілому, на ринку Криму (табл. 2).

Таблиця 2. Інтенсивність конкуренції на регіональних ринках курортно-рекреаційних послуг, 2005 р.

Регіон	Виручка від реалізації послуг, тис. грн.	CR4 _в по регіонам	ІНН _в , по регіонам	Кількість проведених ліжко-днів, л/д	CR4 _{л/д} по регіонам	ІНН _{л/д} по регіонам	Прибуток, тис. грн.	CR4 _п , по регіонам	ІНН _п , по регіонам
Алушта	213300,80	0,377	566,55	2149469	0,307	494,43	10543,20	0,609	1495,99
Бахчисарайський р-н	31141,90	0,460	855,60	440981	0,493	925,77	1655,90	0,854	2635,47
Євпаторія	308448,30	0,217	277,87	4141424	0,211	262,13	7231,40	0,558	1059,44
Керч	6777,40	0,383	618,78	6777,4	0,286	447,51	593,00	0,598	1237,49
Ленінський р-н	9134,18	0,542	948,08	177701	0,422	656,79	408,30	0,710	1448,368
Роздольненський р-н	6113,50	0,927	3935,45	101575	0,789	2139,74	387,20	0,942	3288,34
Саки, Сакський р-н	95371,00	0,757	1765,18	947219	0,652	1380,12	3080,00	0,721	2707,4
Сімферопол. р-н	35107,35	0,712	1632,62	385937	0,489	902,03	806,88	0,873	4429,78
Судак	63305,47	0,814	2278,22	505646	0,619	1421,58	1625,23	0,965	6743,2
Феодосія	67803,33	0,373	519,62	964105	0,325	402,89	3889,02	0,559	933,142
Чорноморський р-н	9765,60	0,611	1333,38	218935	0,551	1013,76	848,10	0,778	1741,88
Ялта	693352,75	0,272	316,00	4784010	0,222	254,64	31771,64	0,670	2056,48
ВСЬОГО	1539621,58	-	-	15013935	-	-	62839,87	-	-

Так, чим більша величина виручки від реалізації курортно-рекреаційних послуг в тому чи іншому регіоні, тим менше значення CR4_в, ІНН_в: санаторно-курортні заклади Ялти надали послуг на 693352,75 тис. грн. (CR4_в, ІНН_в складають 27% та 316), тоді як в Роздольненському районі заклади цієї направленості виручили всього 6113,50 тис. грн. (CR4_в, ІНН_в – 93%, 3935,45 відповідно).

Проаналізувавши дані про долі закладів за виручкою від реалізації, регіональні ринки курортно-рекреаційних послуг умовно можна розділити на чотири групи: а) ринки з одним ведучим

санаторно-курортним закладом, частка якого складає не менше 28% (Роздольненський р-н, Судак, Чорноморський р-н); б) ринки, на яких функціонують два ярко виражені лідери, частка кожного з яких складає не менше 20% (Саки та Сакський р-н, Сімферопольський р-н); в) ринки, на яких функціонують два-три лідери, частка кожного з яких знаходиться на рівні 12-17% (Ленінський р-н, Керч, Бахчисарайський р-н, Алушта); г) ринки, на яких інтервали між долями санаторно-курортних закладів-лідерів незначні і їхні частки не перевищують 11% (Ялта, Феодосія, Євпаторія).

Причому на євпаторійському ринку курортно-рекреаційних послуг інтервали між долями курортно-оздоровчих закладів являються найменшими – на рівні 1-0,5%, що вказує на досить високий рівень інтенсивності конкурентної боротьби.

Середньо-аналітична ціна на регіональних ринках курортно-рекреаційної сфери Криму значно зросла, що, в основному, пов'язано зі зростанням рівня інфляції, паливною кризою та, як результат, підвищенням цін на транспортні перевезення, дорожництвом продуктів харчування (основні статті затрат в собівартості послуг). Протягом останніх десяти років (1996-2005 рр.) середня вартість 1-го ліжко-дня зросла більше, ніж у 5 разів і склала в 2005 р. 102,2 грн., що призводить до номінального збільшення обсягів виручки від реалізації наданих відпочиваючим послуг. Крім того, середня кількість днів перебування відпочиваючих поступово скорочується до 13 днів, що також впливає на обсяги грошових надходжень курортно-оздоровчих закладів.

Розраховуючи дані індекси інтенсивності конкуренції на основі даних про кількість проведених ліжко-днів та прибуток, можна усунути ці недоліки. Ось чому застосування чотирьохдольного індексу концентрації та індексу Герфіндала-Гіршмана, розрахованих тільки на основі даних закладів про виручку від реалізації, не відображає реальної картини.

Конкретність ринку визначається не тільки кількістю курортних підприємств, що функціонують на ньому. Іноді важлива не стільки конкуренція всередині ринку, скільки конкурентна боротьба за той чи інший сегмент особливо міжнародного ринку, за потенційних споживачів послуг, сфери впливу та ін. Аналіз кількості проведених відпочиваючими ліжко-днів та виручки від реалізації послуг громадянам СНД та дальнього зарубіжжя дає більш детальну характеристику інтенсивності конкурентної боротьби за потенційного іноземного споживача (табл. 3).

Таблиця 3. Інтенсивність конкурентної боротьби за іноземного споживача курортно-рекреаційних послуг по регіонам Криму, 2005 р.

Регіон	Країни СНД		CR ₄ , по регіонам	ІНН, по регіонам	Країни дальнього зарубіжжя		CR ₄ , по регіонам	ІНН, по регіонам
	Кількість відпочиваючих, чол.	Виручка від реалізації послуг відпочиваючим, тис. грн.			Кількість відпочиваючих, чол.	Виручка від реалізації послуг відпочиваючим, тис. грн.		
Алушта	44510	48334,26	0,3666	570,74	2029	3210,17	0,7351	1809,24
Бахчисарайський р-н	14491	16272,52	0,6886	1606,94	1455	1292,50	1,0000	5359,07
Євпаторія	74946	110446,63	0,2813	391,38	2538	4012,91	0,4992	1007,80
Керч	7135	3123,18	0,6381	1268,30	246	136,51	0,9508	3052,07
Ленінський р-н	5889	4322,57	0,6750	1614,62	26	14,58	1,0000	3365,83
Роздольненський р-н	2151	1020,04	0,9424	3986,38	44	29,80	1,0000	7928,47
Саки, Сакський р-н	16801	28068,49	0,6552	1392,04	2019	4224,09	0,9224	2733,97
Сімферопол. р-н	13880	20129,80	0,8587	2630,41	137	156,31	0,9544	2734,40
Судак	15073	15476,02	0,9241	4146,74	447	637,16	1,0000	9442,18
Феодосія	32162	25665,17	0,4968	910,17	730	455,84	0,8213	2118,44
Чорноморський р-н	7572	4432,82	0,9103	3306,06	37	30,31	1,0000	6554,74
Ялта	81925	135178,42	0,4280	640,63	27913	45602,76	0,7849	2282,37
ВСЬОГО	316535	412469,92	-	-	37621	59802,94	-	-

Найбільшу кількість відпочиваючих з країн СНД, зокрема з Росії, Білорусії та Казахстану, приймають заклади Ялти, Євпаторії та Алушти, де рівень інтенсивності конкуренції за CR₄ досить значний: 43%, 28% та 37% відповідно.

Таким чином, рівень концентрації на даних сегментах всіх регіональних ринків Криму (окрім ялтинського, євпаторійського та алуштинського) є досить високим, а іноді і критичним, оскільки перевищує 45% та 70% за CR₄ відповідно, що, в значній степені, пов'язано з невеликою кількістю закладів цілодобового функціонування та умовами проживання, харчування та оздоровлення, що відповідають сучасним міжнародним стандартам якості та задовольняють потреби іноземних споживачів курортно-рекреаційних послуг.

Цю тенденцію можна спостерігати і на ринках курортно-рекреаційних послуг, що надають заклади різні за типом та формою власності (табл. 4).

Таблиця 4. Рівень концентрації сегментів ринку курортно-рекреаційних послуг Криму, 2005 р.

Найменування показників	Кількість закладів, од.	Рентабельність сегментів ринку, %	Виручка від реалізації, тис. грн.	CR _{4в}	ІНН _в
<i>Форма власності курортно-оздоровчого закладу</i>					
Державна	135	0,962	581272,34	0,256	303,07
Колективна	249	0,960	742148,09	0,202	211,72
Комунальна	22	0,951	54953,03	0,598	1296,77
Власність міжн. організацій і юр. осіб ін. держав	37	0,949	110039,20	0,419	656,15
Приватна	68	0,956	51208,92	0,706	1545,97
<i>Тип курортно-оздоровчого закладу</i>					
Автокемпінги, кемпінги,	6	0,759	1243,31	0,977	3054,12
Бази відпочинку	147	0,919	54354,05	0,278	418,40
ДОТ, ДОК, ДОЦ, СОТ	69	0,983	163497,23	0,547	1719,65
Дома відпочинку	14	0,954	23481,50	0,676	1543,93
ЛОК, ЛОЦ	5	0,864	8759,40	0,371	3609,08
ОК, ТОК, турбази	24	0,965	92979,20	0,505	1105,27
Пансіонати	89	0,973	215053,90	0,304	416,38
Пансіонати з лікуванням	13	0,980	54875,30	0,682	1431,52
Санаторії, санаторій-профілакторії	123	0,952	788215,34	0,135	156,60
Туристичний готель, готель	18	0,991	115776,85	0,937	4085,22

Зокрема, в зв'язку з тим, що на ринку туристично-рекреаційних послуг, що надають автотуристам кемпінги та автокемпінги, функціонує всього-на-всього 6 підприємств, отриманні значення чотирьохдольного індексу та індексу Герфіндала-Гіршмана досить високі – 0,977 та 3054,12 відповідно. Таким чином, слабо розвиненим являється конкурентне середовище регіональних ринків курортно-рекреаційних послуг, що характеризується такими величинами: CR₄ перевищує 70%, а ІНН – 2000.

Для визначення рівня інтенсивності конкуренції запропоновано застосування чотирьохдольного індексу та індексу Герфіндала-Гіршмана, що розраховується на основі даних про прибуток, кількість проведених відпочиваючими ліжко-днів та виручку від реалізації послуг іноземним відпочиваючим, що дає більш детальну характеристику конкурентної боротьби серед курортно-оздоровчих закладів Криму на регіональному рівні та усуває недоліки в методиці оцінки.

1. Проведений аналіз показав, що регіональні ринки курортно-рекреаційних послуг можна умовно розділити на чотири групи за кількістю ярко виражених підприємств-лідерів та частці, охопленої кожним з них на даному ринку. Це дало змогу більш точно проаналізувати регіональні ринки та їх сегменти, на яких функціонує один домінуючий учасник, або, де здійснюють свою фінансово-господарську діяльність троє-четверо ведучих курортно-оздоровчих закладів приблизно на паритетних засадах.

2. В процесі оцінки рівня інтенсивності конкуренції на регіональних ринках Криму було виявлено ряд позитивних та негативних моментів. Як позитивне слід відзначити наступне: конкурентна боротьба на ринках популярних курортів Криму, а саме Ялти, Євпаторії та Алушти, є досить інтенсивною, що сприяє впровадженню нових технологій в обслуговуванні відпочиваючих, розширенню спектра запропонованих послуг, підвищенню якості сервісу та рівня комфортності номерів, стимулює діяльність курортно-оздоровчих „закладів-переслідувачів”.

Література

1. Гончарук Т.І. Конкуренція: сучасна економічна характеристика та особливості // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - №2(32). – С. 130-145.
2. Козаченко В.Г., Попов К.П. Оцінка інтенсивності конкуренції на регіональних ринках газу // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - №3(33). – С.81-87.
3. Савчук С.И. Измерение интенсивности конкуренции на уровне предприятий // Актуальні проблеми економіки. – 2005. - №2(44). – С. 64-70.
4. Савчук С.И. Оценка совокупного конкурентного давления на предприятие на рынках продукции // Економіст. – 2005. - №10. – С. 64-68.
5. Фурс И.Н. Конкуренентоспособность продовольственных товаров. – Минск: УП «ИВЦ Минфина», 2004. – 346 с.